

Het Gravensteen

Er was eens...

Het Gravensteen dankt haar bestaan aan de graven van Vlaanderen. Hun geschiedenis begint als een sprookje, met Boudewijn I en zijn liefde voor Judit, de dochter van de West-Frankische koning Karel de Kale, die hier rond 860 de scepter zwaait. Hoewel de liefde wederzijds is, zit een huwelijk er niet in. Dochters van koningen trouwen niet met hovelingen. Ze zijn een te belangrijke pion in de vorstelijke diplomatie. Boudewijn ziet daarom geen andere oplossing dan Judith te schaken. Samen met haar vlucht hij naar Rome, om daar de steun van de paus te vragen. Die kan Karel de Kale overhalen. In 863 krijgt het koppel eindelijk zijn zegen. Ze mogen trouwen. Boudewijn gaat voortaan door het leven als Boudewijn met de Ijzeren Arm, gouvgraaf van het gebied rond Brugge en Torhout, dan beter bekend als de Vlaanderengouw,

De Vikingen

Wanneer Boudewijn I in 879 overlijdt, volgt zijn zoon, Boudewijn II, hem op. Bijna onmiddellijk daarna vallen de Vikingen met een aanzienlijke troepenmacht het huidige Vlaanderen binnen. De hele zomer lang trekken ze plunderend rond om in november 879 hun winterkamp in Ganda, in de Sint-Baafsabdij, te vestigen. De koning laat begaan. Die heeft het te druk met oorlog voeren tegen Oost-Francië. Ook de meeste gouvgraven slaan op de vlucht, maar Boudewijn houdt stand. Zijn gouv blijft grotendeels gespaard. Wanneer de Denen in 892 uiteindelijk het gebied van de Franken verlaten, is hij dan ook de enige die de touwtjes in handen kan nemen. Hij eigent zich de koninklijke domeinen en ook de landbouwgronden van de abdijen toe en breidt zijn gebied geleidelijk aan uit tot in het noorden van het huidige Frankrijk.

Versterkingen

Om dat gebied te beschermen, bouwen hij en, na zijn dood in 918, zijn zoon Arnulf I, op alle strategische plaatsen in hun rijk versterkingen. In Gent, aan de samenvloeiing van Leie en Schelde, bouwt graaf Arnulf I zijn vesting op de plek waar nu het Gravensteen staat. Het is een houten rechthoekig bouwwerk met een hoofdgebouw van twee verdiepingen en enkele bijgebouwen waaronder een opslagplaats voor graan. Dit wordt de nieuwe aantrekkingspool voor handel en nijverheid in de streek. Gent is nu de grootste stad van het kersverse Vlaanderen.

Verbouwingen

In de elfde eeuw wordt het houten bouwwerk vervangen door een luxueuze residentie in kostbare Doornikse kalksteen die bestaat uit drie boven elkaar gelegen zalen met een monumentale trap, nisvormige haarden en latrines. De omliggende houten bijgebouwen doen dienst als stapelhuizen. Het gebouw is immers niet enkel de residentie van de graaf als hij in de stad verblijft maar ook het centrum van een prestigieus landbouwbedrijf waar de opbrengsten van het (grafelijk) domein uit de omliggende streek worden gecentraliseerd en bewerkt door gespecialiseerde ambachtslieden.

Het Gravensteen wordt een mottekasteel

In de daaropvolgende eeuw krijgt het Gravensteen een meer uitgesproken versterkt karakter. Het kasteel wordt een mottekasteel. Daarvoor komt er rond het gebouw een ophoging van ongeveer 3m. De vroegere benedenverdieping wordt dus kelder en wat vroeger de eerste verdieping was, wordt het gelijkvloers. Er komt ook een stenen omwalling. Een poortgebouw scheidt het opperhof voortaan van het voorhof dat we nu kennen als het Sint-Veerleplein.

Diederik van de Elzas

Tot op het einde van de elfde eeuw slaagt een steeds sterker wordend grafelijk bestuur erin om de vrede in het graafschap te bewaren. Wanneer de Vlaamse graaf, Karel de Goede, in 1127 wordt vermoord, komt daar echter een einde aan. Bij gebrek aan erfgenamen, schuift de Franse koning een kandidaat-opvolger naar voren, maar die is voor de steden geen optie. Hij handelt te veel tegen hun belangen in. Zij steunen een andere pretendent: de Lotharinger Diederik van de Elzas, die de steun krijgt van de Engelse koning Henry I. Door een voor de steden gelukkige speling van het lot – de tegenkandidaat sterft – is hij het die uiteindelijk de grafelijke troon verwerft. Tijdens zijn regering, en later die van zijn zoon Filips, worden de Vlaamse steden, en vooral Gent en Brugge, belangrijke pionnen op de politieke landkaart van het graafschap Vlaanderen.

Het politiek gen van de familie van de Elzas

Zowel vader Diederik als zoon Filips beschikken over een sterk politiek inzicht. Engeland en Frankrijk hebben hen als bondgenoot broodnodig en de Vlaamse steden, met Gent voorop, behoren tot de grootste van Europa. Via een gewiekste huwelijkspolitiek slaagt de familie er bovendien in om de controle te verwerven over de erfenis van de huizen van Vermandois en Boulogne.

Kruistochten

Voor iedere zichzelf respecterende edelman is op kruistocht gaan in die dagen een verplicht nummertje. Kruisvaarders stijgen niet alleen in aanzien, de Kerk vergeeft hen bovendien ook nog alle zonden! Zowel Diederik als Filips ondernemen herhaaldelijk expedities naar Palestina en Syrië. Diederik viermaal, Filips tweemaal.

Hoewel zijn grootvader aan moeders zijde koning van Jeruzalem is, zal Filips die in 1169 zijn vader Diederik opvolgt als graaf van Vlaanderen, net zo min als zijn vader, een belangrijke rol spelen in het Heilige Land. Zijn kruisgelofte legt hij in 1175 eerder schoorvoetend af, maar uiteindelijk begint hij in 1177 toch aan de zware en kostelijke reis naar het Heilige Land. Hij doet dat als pelgrim en wil daar onder geen enkel beding taken op zich nemen die hem beletten om op korte termijn naar Vlaanderen terug te keren.

Ondertussen in Gent

Dankzij zijn wolverwerkende nijverheid groeit Gent in de elfde en twaalfde eeuw uit tot een welvarende stad. De rijke handelaars in wollen lakens willen hun rijkdom omzetten in macht en pracht. In een tijd waarin

iedereen nog in houten huizen leeft, laten zij stenen luxueuze huizen in Doornikse kalksteen optrekken. Het is hun manier om te etaleren hoe belangrijk ze zijn.

Omdat Filips maar al te goed beseft dat de economische welvaart van zijn rijk vooral te danken is aan deze handelaars, doet hij er alles aan om de handelsbelangen van de Vlaamse steden te verdedigen en te bevorderen. Tegelijkertijd probeert hij zijn overwicht te bewaren. Als antwoord op hun 'Stenen' geeft hij bij zijn thuiskomst van zijn eerste kruistocht, dan ook onmiddellijk de opdracht om de grafelijke burcht te verbouwen tot een imposant stenen kasteel om - volgens een eigentijdse kroniek - 'de hoogmoed van de Gentenaren in de tomen.'

De verbouwingswerken

Filips laat de motte dus verhogen en verbreden. Het centrale gebouw wordt een enorme donjon van wel dertig meter hoog, die ook binnenin wordt aangepakt. Rond het opperhof komt een muur met 24 erkertorentjes en een vooruitspringend poortgebouw, waar nu nog het volgende opschrift te lezen is: *'In het jaar van de menswording 1180 deed Filips, graaf van Vlaanderen en van Vermandois, zoon van graaf Diederik en van Sibylla, dit kasteel bouwen'*. Om een veelkleurige architectuur met een rijkere uitstraling te bekomen, worden verschillende steensoorten gebruikt. De versiering blijft voor de rest beperkt. De opbouw van de burcht doet denken aan het befaamde Crac des Chevaliers, de beroemde burcht in Noord-Syrië die onlosmakelijk verbonden is met de kruistochten. Misschien deed Filips daar wel inspiratie op.

Filips en de Graal

Filips van de Elzas is ook de eerste graaf die in verband wordt gebracht met een actieve culturele politiek voor het aanmoedigen van de kunsten. De passie voor relikwieën kreeg hij mee van zijn vader, Diederik, die het Heilig Bloed naar Brugge zou hebben gebracht. Met zijn eerste vrouw Elizabeth van Vermandois deelt hij de interesse voor de hoofde ridderroman, die in de twaalfde eeuw werd gehypet door het hof van Filips' neef, Hendrik II Plantagenet, en diens vrouw Eleonora van Aquitanië. Chrétien de Troyes, de meest invloedrijke romancier uit de Middeleeuwen, verblijft zelfs enige tijd aan het Vlaamse hof. Filips geeft hem de opdracht om 'Le Conte du Graal', over koning Arthur en zijn ridders neer te schrijven. Hoewel Chrétien sterft voor het boek is afgewerkt, wordt het naar middeleeuwse normen een bestseller die vandaag nog steeds tot de verbeelding spreekt.

De kruistochten maken een einde aan het bewind van Filips

In 1189 vertrekt Filips samen met de koningen van Frankrijk en Engeland, Filips II August en Richard Leeuwenhart, opnieuw naar het Heilige Land, meer bepaald naar Acco in Palestina. Daar sterft hij aan een besmettelijke ziekte. Filips heeft geen kinderen, dus neemt zijn zus Margaretha van de Elzas, samen met haar man, die zich voortaan Boudewijn VIII van Vlaanderen laat noemen, het graafschap over. Wanneer Margaretha drie jaar later overlijdt, doet haar echtgenoot afstand van Vlaanderen ten voordele van hun zoon Boudewijn IX.

Het Gravensteen als residentie

Het Gravensteen is nooit een voltijdse residentie. Al van in de tijd van Filips van de Elzas doet de burcht dienst als het bestuurlijk centrum van het graafschap. De grafelijke administratie is er gevestigd en men spreekt er recht. Enkel wanneer de grafelijke hofhouding in Gent is, verblijft ze er. Gent is ook niet bepaald de lievelingsverblijfplaats van de graaf. Daarvoor zijn de Gentenaars te opstandig. En ook het Gravensteen ligt niet bij alle graven in het bovenste schuif. In de dertiende eeuw verblijven de graven na de hofdag liever in de Sint-Pietersabdij, de Sint-Baafsabdij of het Bijlokeklooster. Robrecht van Bethune die tussen 1305 en 1322 graaf van Vlaanderen is, verkiest zelfs een herberg op het nabijgelegen Sint-Veerleplein boven het Gravensteen. Waarschijnlijk is het daar gezelliger dan in de grafelijke burcht, die zelfs als de haard brandt nog altijd erg kil is.

De plek waar recht wordt gesproken

In 1340 verhuist graaf Lodewijk Van Male de hoffelijke residentie definitief naar Hof ten Walle in het Prinsenhof. De grafelijke Audiëntie, de voorloper van de Raad van Vlaanderen, blijft op regelmatige tijdstippen in het Gravensteen vergaderen en in 1353 wordt ook het grafelijke muntatelier er ondergebracht. Wanneer de Raad van Vlaanderen, het hoogste gerechtshof van het graafschap dat o.m. bevoegd is voor zware feiten en majesteitsschennis en dienst doet als hof van beroep voor uitspraken van lagere rechtbanken, zich in 1407 in het Gravensteen vestigt, wordt de burcht het epicentrum van de rechtspraak in Vlaanderen. Vanaf het einde van de zeventiende eeuw zijn er zelfs vier rechtbanken actief in het kasteel. Daarvan is de Raad van Vlaanderen veruit de belangrijkste.

Het Gravensteen als gerechtshof

Vanaf het midden van de zestiende eeuw zetelt ook het hoofdcollege van de Kasselrij van de Oudburg exclusief in het Gravensteen. Dit hof doet vooral uitspraken in de zogenoemde 'lagere rechtspraak', die gaat over burgerlijke vorderingen of boetes voor bijvoorbeeld illegale kap of diefstal. En dan is er nog de Rechtbank van Indaginge, een éénpersoonsrechtbank die de burgerlijke zaken met Gentenaars regelt. Vanaf 1694 neemt de Raad van Vlaanderen ook de rechtbank van de admiraliteit over en is ze dus ook bevoegd voor maritieme zaken.

De vele rechtbanken in de burcht brengen vanzelfsprekend een hele reorganisatie met zich mee. Ruimtes die vroeger ter beschikking stonden van de graaf en zijn hofhouding, worden nu rechtszalen en griffies.

Het theater van de gruwel

De gevangenisstraf als dusdanig bestaat tot aan het einde van de achttiende eeuw niet. Er is echter wel nood aan een gevangenis voor diegenen die van een misdrijf worden verdacht en in voorhechtenis zitten of moeten worden ondervraagd. Ook in afwachting van hun proces, worden mensen gevangen gezet. Naast gerechtshof, wordt het Gravensteen dus ook gevangenis.

De halfondergrondse cellen die er zijn in ondergebracht, zijn vochtig en tochtig en vooral 's winters erg koud. Vooral de ondergrondse kerkers worden gevreesd. En natuurlijk ook de folteringen. Hoewel de rechtsprocedure van tortuur in de vroege Middeleeuwen een stille dood is gestorven, voert men die ten tijde van de Raad van Vlaanderen opnieuw in. Vanaf de vijftiende eeuw wordt foltering of 'scherpe examinatie', zoals geselen en het uitrekken van ledematen, opnieuw gemeengoed.

Het Gravensteen te koop

In 1778 is het Gravensteen te klein geworden voor het uitgebreide takenpakket van de Raad van Vlaanderen. Het hof verhuist naar het voormalige Jezuïetenklooster in de Volderstraat dat sedert de opheffing van de Jezuïetenorde in 1773 leeg staat. Het hoofdcollege van de Kasselrij van de Oudburg behoudt haar zetel in het Gravensteen tot het met de komst van de Franse revolutionairen in 1795 wordt afgeschaft.

Om eerst de Oostenrijkse en later de Franse staatskas te spijzen, komt het Gravensteen, met een tussenpauze van ongeveer twintig jaar, onder de veilinghamer terecht. Bij een eerste verkoop komen de voormalige zalen van de Raad van Vlaanderen, de griffie en de gevangenis in handen van architect Jean-Denis Brismaille. Het tweede lot wordt eigendom van Ferdinand Jan Heyndrickx, industrieel en schoonbroer van Lieven Bauwens.

Fabriek het Gravensteen

Jean-Denis Brismaille laat naast de toegangspoort van het Gravensteen een directeurswoning bouwen waar hij zelf intrekt. De gebouwen vormt hij om tot een industrieel complex waar zich katoenspinnerijen en een metaalconstructieatelier vestigen. Op het vrij liggend terrein van de burcht bouwt hij een beluik waar een vijftigtal arbeidersgezinnen onderdak vinden. In zijn deel brengt ook Heyndrickx een katoenspinnerij onder.

Cité Hulin

In het midden van de negentiende eeuw is de grafelijke residentie niet meer te herkennen. De oude middeleeuwse burcht verschilt qua uitzicht weinig van andere typische Gentse arbeiderswijken. Enkel de oude toegangspoort herinnert aan het middeleeuwse verleden. Het Gravensteen staat in die tijd bekend als de Cité Hulin, naar de schoonzoon van Jean-Denis Brismaille die dan eigenaar is van de meeste huizen in het Gravensteen.

Wordt de middeleeuwse burcht een woonwijk?

Wanneer de verouderde gebouwen niet meer beantwoorden aan de strengere veiligheidsnormen, verhuizen de bedrijven op het einde van de negentiende eeuw naar de rand van de stad.

Voor de Gentse bevolking is het Gravensteen op dat moment een symbool van machtsmisbruik, feodale onderdrukking, gruwelijke foltermethodes en inquisitie. Men wil het vervallen gebouw slopen en verkopen als

bouwgrond. Het verkavelingsplan voorziet in de afbraak van het slot, het afgraven van de motteheuvel en de aanleg van twee straten dwars door het terrein. Gelukkig is er geen interesse voor het project.

De restauratie van het Gravensteen

Het stadsbestuur van Gent begint dus samen met de Belgische staat de site in verschillende fases terug te kopen uit particulier bezit. In 1888 gaan de ontmantelingswerken van start. Nagenoeg alles wat niet in Doornikse steen is opgetrokken, verdwijnt onder de sloophamer. Zo komen imposante resten van het middeleeuwse kasteel vrij.

In 1893 start de eigenlijke restauratie waarbij architect Jozef De Waele voor een romantische interpretatie van het kasteel van Filips van de Elzas kiest.

Toeristische trekpleister

In 1907 stelt men de gerestaureerde delen van het Gravensteen open voor het publiek. De Wereldtentoonstelling van 1913 is het begin van de reputatie van het Gravensteen als grootste toeristische trekpleister van Gent.